

УДК 94(477)«1919»

Роман Тимченко*

УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Аналізується діяльність об'єднаної української делегації на Паризькій мирній конференції, визначаються причини непорозумінь між її членами і наслідки для України.

Ключові слова: Паризька мирна конференція, Українська Народна Республіка, Східна Галичина, дипломатія.

22 січня 1919 р. відбулася історична подія для обох частин України — Українська Народна Республіка (УНР) і Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) задекларували об'єднання в одну незалежну державу. Проголошення Акту злуки поставило завдання — сформувати спільний зовнішньополітичний курс. Необхідність досягнення світового визнання УНР та налагодження відносин із найближчими сусідами — Польщею, Росією і Румунією — було однією із найголовніших потреб молодого об'єднаного держави. Особливу надію на справедливе розв'язання українського питання влада УНР і ЗУНР (ЗОУНР) поклала на скликану в Парижі мирну конференцію, але ускладнювало ситуацію вороже ставленням Антанти до України і намагання сусідів захопити Східної Галичини і Наддніпрянщини.

Мета нашого дослідження — визначити особливості діяльності та роль українських делегацій на Паризькій мирній конференції у справі визнання України світовою спільнотою, проаналізувати характер відносин між дипломатами.

Дана тема досліджувалася сучасними істориками О. Карпенком, І. Дацківом, В. Соловійовою, О. Павлюком, М. Литвином та іншими. І все ж глибоке вивчення особливостей відносин українських дипломатів на Паризькій мирній конференції поки відсутнє¹.

* Роман Тимченко — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАН України, roma_timchenko@ukr.net.

¹ Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): Історія // Карпенко Олександр. З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85 річчя з дня народження професора О.Ю. Карпенка). — Івано-Франківськ, 2006 — С. 119–490; Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр.: Монографія. — Тернопіль, 2009. — 520 с.; Соловійова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: Монографія. — К, 2006. — 394 с.; Павлюк О. Дипломатія злуки УНР і ЗУНР // Всесвіт. — 1992. — № 1–2. — С. 176–178. — Львів, 2004. — 376 с.; Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-

З 18 січня 1919 по 21 січня 1920 рр. з перервами працювала Паризька мирна конференція, головною метою якої було розв'язання повоєнних політичних і територіальних протиріч між державами. Найвпливовішими діячами цього зібрання були прем'єри Франції Ж. Клемансо, Англії — Д. Ллойд-Джордж, Італії — В. Орландо та президент США В. Вільсон. Однак ставлення провідних світових політиків до розв'язання української проблеми було неоднозначним. Роль «першої скрипки» належала французькому прем'єру, який домагався відновлення Великої Польщі й входження до неї Східної Галичини. Д. Ллойд-Джордж займав нейтральну позицію відносно подій у Наддніпрянщині й виступав проти створення могутньої польської держави, бо був противником посилення влади Франції в східноєвропейському регіоні. У 1918 р. в умовах розпаду Австро-Угорщини він писав: «Українців Східної Галичини і Північної Угорщини належить або визнати як самостійне ціле, або ототожнювати їх з київським урядом незалежно від того, буде цей уряд визнано незалежною державою чи частиною Росії на правах федеративного чи будь-якого іншого принципу»². Отже, Д. Ллойд-Джордж не був проти об'єднання українців в одне ціле. Ще один британський посланець на Мирній конференції У. Черчіль підтримував А. Денікіна й відновлення Великої Росії, тому негативно ставився до будь-якого прояву самостійництва серед українців.

Президент США В. Вільсон, навпаки, у власних «14 пунктах» висунув гасло національного самовизначення підкорених народів Австро-Угорщини. Представникам Наддніпрянської України жодного права не надавалося. Державний секретар Сполучених Штатів Америки Р. Лянсінг нічого проти українців не мав, однак вважав, що вони повинні увійти до складу Російської конфедерації. Американський полковник Гавс був прихильником самостійності України й відзначав, що для даної мети українцям не вистачає союзників. Італійці також не виключали самостійності українців, бо хотіли встановити тісніші торговельно-економічні відносини, однак через свій незначний вплив, вони мали підтримувати провідні держави Антанти. Отже, українським делегатам у Парижі доводилося діяти в складних умовах, бо держави-переможниці в Першій світовій війні були негативно налаштовані проти УНР.

Українська делегація прибула до столиці Франції дуже пізно й без формального запрошення. Хоча рішення про її відправку було прийняте Радою Народних Міністрів (РНМ) УНР ще 29 грудня 1918 р., а офіційно затверджене 10 січня спеціальним законом³. Головою призначили Г. Сидоренка, а загальна чисельність представництва на Мирну конференцію становила понад 75 осіб. Велика кількість членів делегації ускладнювала становище українців через розбіжність поглядів її учасників. До Парижу спочатку приїхав тільки голова

Східної Європи // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність Львів, 2000. — Вип. 6. — С. 208–230.

² *Берти Л.* За кулісами Антанти: Дневник британского посла в Париже. 1914–1919. — М.; Л., 1927. — С. 128.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 49.

делегатії Г. Сидоренко з секретарем А. Петрушевичем, а решта посланців прибула 17 квітня. Пояснюється це тим, що французький уряд не давав дозволу на в'їзд, і тому представники УНР змушені були зупинитися у Швейцарії, де провели кілька попередніх нарад. До складу делегації входили Г. Сидоренко (голова), А. Петрушевич (перший секретар), П. Дідушок (секретар), Б. Матюшенко, О. Севрюк, О. Шульгін, А. Марголін, М. Кушнір, Д. Ісаєвич та інші, заступником голови делегації був представник Західної області УНР В. Панейко⁴. До них приєдналася делегація українців із Північної Америки — О. Мегас та І. Петрушевич, які мали контакти з прем'єр-міністром Канади Р. Боденом, а через нього — з британським прем'єром. Завдяки діяльності діаспорних делегацій В. Вільсон і Д. Ллойд-Джордж не завжди підтримували позиції Ж. Клемансо стосовно зазіхань Польщі на землі Східної Галичини⁵.

Оцінюючи цей склад, майбутній секретар делегації М. Рудницький зазначав, що «вони приїхали у Париж, як новаки, незнаючи терену праці, позбавлені всяких зв'язків, віруючи, щодо самої «чистоти» справедливої справи...»⁶. Згодом граф М. Тишкевич, який змінив на посаді в Парижі Г. Сидоренка, відзначить, що за рік перебування в столиці Франції українські дипломати не спромоглися вивчити французьку мову. Про розробку єдиної національної ідеї взагалі не думали. Натомість, вони приписували себе до представників певного соціального класу, організації чи групи, яку представляли.

Взагалі, пізній приїзд делегації до Парижу був одним із прорахунків української зовнішньої політики, оскільки вже 21 січня 1919 р. на Мирній конференції почали розглядати питання територіальної належності Східної Галичини. Наступного дня всім державним утворенням, які боролися за незалежність на території Росії, було повідомлено про необхідність з'явитися 15 лютого 1919 р. на конференцію на Принцевих островах у Мармуровому морі. Єдиний представник УНР Г. Сидоренко не мав можливості через поганий зв'язок передати цю інформацію до українського уряду, який уже залишив Київ під натиском Червоних військ. Однак він, як і всі інші голови делегацій, дав згоду на участь у конференції. Але зібрання не відбулося, оскільки провідні європейські діячі й лідери Білого руху були проти присутності на ній більшовиків, які хотіли направити туди своїх дипломатів.

Українців діяли в Парижі без жодної інструкції і це було їх великою помилкою. М. Рудницький згадував: «Кожний мав цифри, дати, дані, «факти» — «в голові» і не диво, що чужинці не раз чули або вчитували на папері щось зовсім інше від ріжних українських делегатів»⁷. Правила, за якими мав працювати апарат закордонної політики, були прийняті на засіданні Ради Державних Секретарів (РДС) Західної області лише 30 березня 1919 р. в присутності

⁴ Там само — Спр. 10. — Арк. 30–33.

⁵ Дацків І.Б. Дипломатія ЗУНР на Паризькій мирній конференції // УІЖ. — Київ, 2008. — № 5. — С. 125.

⁶ Цит. за: Соловійова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. — С. 236.

⁷ Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників: У двох томах. — Т. 1. — С. 266.

членів Директорії О. Андрієвського, Ф. Швеця, Є. Петрушевича та членів Ради Народних Міністрів УНР І. Фещенка-Чоповського (міністра народного господарства), Д. Симонова (державного контролера) й М. Корчинського (державного секретаря). В інструкції наголошувалося: «Українська Дипломатична Місія для участі в Міровій Конференції в Парижі є спільною для обох частин України і називається: «Делегація З'єдиненої Української Народної Республіки на мировій Конференції в Парижу», та заступає на Конференції цілісність української справи, з тим, що попереднє полагодження справ Західньої Области, її міжнародного визнання і державно-правового становища належить до делегації, яку призначить Державний Секретарят Західньої Области»⁸. Фактично ж її називали «Делегація Української Республіки».

УНР і ЗОУНР могли вести власну закордонну політику, оскільки вирішено, що «до дефінітивного об'єдинення обох частин України на Загально-Українських Установчих Зборах подвійність дипломатичного представництва обох частин за границею допускається о стільки, о скільки сього вимагають спеціальні інтереси сеї чи іншої частини і там, де се дійсно потрібне (напр. [иклад] в державах, утворених на території бувшої австро-угорської монархії)»⁹. Хоч існуючі паралельні дипломатичні представництва повинні були працювати в тісному контакті й спільно вирішувати справи всієї України.

Перші звернення української делегації в Парижі виявилися невдалими. Усі документи носили суто інформативний характер. Це не викликає подиву, оскільки українська делегація була зовсім не підготовлена: жодного проекту документів англійською й французькою мовами напередодні поїздки до Парижа вона не склала. І тому важко було схилити на свій бік Раду Чотирьох, від якої залежало майбутнє української державності.

На порядку денному Мирної конференції майже весь час фігурувала справа Західної України, а про Соборну Україну згадувалося лише епізодично. Завдання ж членів об'єднаної делегації УНР і ЗОУНР полягало в тому, щоб українська справа в ході конференції стала актуальною, зокрема добитися прихильності членів Найвищої Ради. Йшлося про налагодження тіснішого контакту з французькою, британською та американською делегаціями. Проте українським представникам так і не вдалося повноцінно репрезентувати їхню державну проблему.

12 лютого Найвища Рада Паризької мирної конференції скликала комісію на чолі з Ж. Камбоном для визначення польських кордонів і невдовзі направила делегацію Ж. Нуленса до Варшави. Власне, місії Антанти наприкінці грудня 1918 — початку 1919 рр., як британські (полковник Г. Вейд), так і американські (полковник Гроувд, згодом член адміністрації допомоги В. Келлог) часто приїздили до Галичини для з'ясування ситуації в краї¹⁰. Польський уряд і населення було проти будь-яких поступок на користь українців, оскільки Східну Галичину вони вважали власною історичною землею.

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 40.

⁹ Там само.

¹⁰ Литвин М. Вказ. праця. — С. 211.

Для врегулювання українсько-польського протистояння Антанта направила місію на чолі з генералом Ю. Бартелемі. 22 лютого делегати прибули до центру Східної Галичини, а наступного дня переїхали до Ходорова, де генерал Ю. Бартелемі у своїй промові наголосив: «Ми — чотири заступники держав Антанти (Англії, Америки, Франції й Італії) — заявляємо Вам, що 18 лютого звернулися до Вас з вимогою спинити бойові операції для полегшення прибуття нашої місії з Перемишля до Львова. Натомість ви відповіли генеральною битвою на всьому фронті. Ми питаємо вас: це є виклик супроти держав Антанти? Коли ні, то ми ставимо вам негайне домагання: припинити розпочату вами генеральну битву»¹¹. Однак командувач УГА генерал М. Омелянович-Павленко через оперативні обставини відмовився це зробити, бо таке рішення перебувало в компетенції уряду ЗОУНР, але слушно зауважив, що припинити вогонь мали б і поляки. Генерал Ю. Бартелемі представив проект ухвали Паризької мирної конференції, що передбачав припинення війни й встановлення демаркаційної лінії, за якою українському війську необхідно було відійти за лінію, що проходила вздовж Бугу, західних кордонів Львівського, Перемишлянського, Бібрського повітів, далі — вздовж р. Стрий. Таким чином, більша частина Східної Галичини відходила до Польщі. Однак українські військові не могли погодитися на такі принизливі умови й вирішили перенести переговори до Львова¹².

25 лютого о 6 годині ранку Рада Державних Секретарів наказала припинити всі бойові операції. У цей час українські війська наступали на Львів, а поляки лише займали клин вздовж залізничного шляху Перемишль-Львів. Слід зазначити, що бойові дії зупинилися тоді, коли становище польської армії було критичним і українці мали надію в скорому часі здобути столицю Східної Галичини. 25 лютого до Львова прибула делегація ЗОУНР у складі О. Бурачинського, С. Витвицького, М. Лозинського, В. Охримовича та інших. Того ж дня погодили програму нарад: спочатку відбудеться засідання представників Антанти з делегацією ЗОУНР, згодом спільне з поляками. Якщо на переговорах між воюючими сторонами не буде досягнуто порозуміння, то місія Ю. Бартелемі мала запропонувати власні умови перемир'я.

У результаті переговорів 28 лютого 1919 р. генерал Ю. Бартелемі представив демаркаційну лінію, за якою майже третина Східної Галичини мала відійти до поляків, включаючи Львів і Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн¹³. Представники Антанти запевняли, що це тимчасовий кордон, а Р. Лорд вказував, що поляки будуть краще ним керувати й більш раціонально використовувати його родовища. Але галичани відмовили, посилаючись на положення Акту злуки, де йшлося про об'єднану українську державу, а місія обіцяла визнання тільки галицької державності. У відповідь на це Ю. Бартелемі констатував, що в разі неприйняття демаркаційної лінії, галичани відповідатимуть

¹¹ Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації бойових дій Українських Збройних Сил. 1917–1921. — К., 1995. — С. 86–87.

¹² Литвин М. Вказ. праця — С. 214.

¹³ Нариси історії Української революції 1917–1921 років. — Кн. 2. — К., 2012. — С. 62.

перед усією Антантою. Вони будуть воювати не тільки з поляками, армією Ю. Галлера, яку формували у Франції, але й більшовиками, які здобули Київ і наступали на захід. Генерал Ю. Бартелемі закликав прислухатися до делегатів Антанти, оскільки вона тоді визнає суверенність України.

Про певну заангажованість поглядів генерала Ю. Бартелемі свідчить і той факт, що вже по дорозі до Галичини він заявив американському журналісту Д. Басу, що Польща мусить стати могутньою буферною державою, а спірні територіальні питання з сусідами повинні вирішуватися на її користь¹⁴. Польську ж делегацію Ю. Бартелемі запевняв, що тимчасова демаркаційна лінія не позбавляє Польщу прав на захоплення всієї Східної Галичини. Власне, це суть його плану врегулювання українсько-польського конфлікту. М. Лозинський підкреслював, що ці вимоги були «одностороннім диктатом, який комісія на основі порозуміння з поляками рішила накинути українцям»¹⁵.

Тим часом, С. Петлюра перебував у Галичині, й дипломатична місія Антанти 27 лютого вирішила зустрітися з ним у Ходорові. Він радив членам галицької делегації прийняти пропозиції генерала Ю. Бартелемі, бо це відкриє шлях до визнання України в Європі та дасть змогу отримати допомогу амуніцією й військовими товарами для продовження боротьби за незалежність України. Цю позицію він виклав й у листі до генерал-хорунжого М. Удовиченка: «Ознайомившись із ситуацією, я прийшов до висновку, що фронт заломиться, бо Галичина заблокована з усіх боків. Довідавшись, що я прибув в Галичину, антантська комісія у Варшаві приїхала, щоб побачитись зо мною. На чолі з генералом Бартелемі вона приїхала. Комісія пропонувала певну роз'ємчу лінію. Хоч вона й не відповідала інтересам галичан, але я настоював на прийнятті її». На його думку, українці досягли б фактичного визнання України з боку Антанти; отримали б можливість створити бази для підвозу амуніції з Європи; мали б підтримку Європи в боротьбі з більшовиками. Але галичани за допомогою М. Омеляновича-Павленка, «який ніколи не орієнтувався в державних справах, — за словами Головного Отамана, — відкинули ці умовини»¹⁶. Настрої ж галицького стрілецтва висловив С. Шухевич: «Коли б Начальна команда погодилася на пропоновану демаркаційну лінію, то вже тоді було б прийшло на фронті до повної катастрофи. Грозило те, що весь фронт кине кріси і піде домів...»¹⁷. А командуючий УГА М. Омелянович-Павленко, оцінюючи умови генерала Ю. Бартелемі, сказав: «Хай нас розсудить залізо і кров!»¹⁸.

Переговори з місією Ю. Бартелемі завершилися без укладання угоди. Генерал вимагав лише поступок, водночас не давав конкретних обіцянок. У відповідь на його пропозиції РДС направила ноту до держав Антанти, у якій зазначалося,

¹⁴ *Стахів М.* Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. — Т. 4. — Скрантон, 1959. — С. 14.

¹⁵ *Лозинський М.* Галичина в роках 1918–1920. — Нью-Йорк, 1970. — С. 81.

¹⁶ *Петлюра С.* Статті, листи, документи. — Т. 2. — Нью-Йорк, 1979. — С. 520.

¹⁷ Цит. за: *Сухий О.* Михайло Лозинський // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті. — Львів, 2009. — С. 161.

¹⁸ Цит. за: *Стахів М.* Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. — Т. 3. — Скрантон, 1959. — С. 48–49.

що демаркаційна лінія відповідає політичним бажанням поляків, а половина території ЗОУНР переходить під польську адміністрацію і українська держава буде позбавлена важливого джерела прибутку — Дрогобицько-Бориславського басейну. Уряд ЗОУНР звернувся з проханням до Франції, Англії, США й Італії направити незалежну окрему місію, яка допомогла б вирішити ці питання, оскільки Антанту досі інформували лише поляки¹⁹. Хоча в цьому є вина й самих українців, які не змогли в Парижі активно просувати свою позицію, бо займалися з'ясуванням стосунків між собою.

Таким чином, Є. Петрушевич керувався власними мотивами, бо населення Галичини не зрозуміло б інших дій. Маючи досить велику армію, майже на рівних тримаючись у боротьбі з поляками, він не хотів віддавати Львів і найбагатший промисловий Дрогобицько-Бориславський басейн супротивникові. Така політика галицького керівництва залишила Україну без підтримки держав Антанти в боротьбі з ворогами.

У квітні 1919 р. для врегулювання українсько-польських відносин до Парижу прибули заступник державного секретаря закордонних справ М. Лозинський і державний секретар військових справ Д. Вітовський. В. Панейко і його радник С. Томашівський, побачивши назву на їхніх повноваженнях «Західна Область Української Народної Республіки», були дуже незадоволені. «Ми тут усіх сил докладаємо, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема Західно-Українська (республіка — *P.T.*), а ви тут приходите з тим ідіотизмом», — обурювався С. Томашівський. Представникам Антанти він доводив, що тільки Східна Галичина не є більшовицькою й за допомогою неї можна утворити фронт проти Червоної армії²⁰. М. Лозинський і Д. Вітовський не могли знати про сепаратну політику В. Панейка й тому, щоб не приймати самостійних рішень, стали тісно співпрацювати з головою делегації Г. Сидоренком.

Тим часом В. Панейко й С. Томашівський організували окреме галицьке бюро, а для розсилки нот, паперів і пакетів від імені української делегації вони користувалися печаткою, викраденою в секретаря делегації П. Дідушка²¹. Це була послідовна сепаратистська позиція В. Панейка, яка негативно впливала на успіх української справи в міжнародній політиці. Взагалі, він розіслав 87 нот представникам інших держав²². У той же час В. Панейко відмовлявся від спільних із Г. Сидоренком дій у справі Галичини. Варто зауважити, що голова галицької делегації не впустив до свого бюро навіть М. Лозинського. Однак це не заважало йому виступати й від імені об'єднаної української делегації. С. Шелухін з приводу розколу на Мирній конференції зазначав: «Існування у одної делегації двох незалежних бюро я вважаю ненормальним, неправним,

¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3505. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 50.

²⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДІАЛ). — Ф. 361. — Оп. 1. — Спр. 148. — Арк. 6.

²¹ ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 12–13.

²² Там само. — Арк. 25–27.

вимагаючи марних видатків і, можливо, шкідливим для справ українського народу»²³.

Відсутність єдності серед делегації негативно позначилася на вирішенні національного питання на Мирній конференції, оскільки часто українські дипломати відстоювали зовсім розбіжні цілі: за самостійність України, за союз з денікінцями й за союз з більшовиками. Був випадок, що до американської делегації надіслали три документи з мапами, у кожній з яких межі кордону відрізнялися. Крім того, В. Панейко подав до Найвищої Ради проект Статуту для Галичини, де пропонував утворити незалежну галицьку державу під протекторатом Ліги Націй. Делегація УНР довгий час про це не знала й довідалася лише випадково. В. Панейко повністю заперечував своє відношення до цього документу й лише секретар А. Петрушевич підтвердив факт його причетності до цієї справи²⁴.

Для вирішення українсько-польської проблеми в Парижі створили спеціальну комісію на чолі з генералом Л. Ботою. 12 травня вона запропонувала демаркаційну лінію, за якою УГА мала відійти далеко на схід від зайнятих позицій, однак за галичанами залишала нафтовий Дрогобицький басейн. Українці були готові прийняти запропоновані умови, але внесли три поправки: не обмежувати кількість УГА, передати для зв'язку з Чехословаччиною залізницю Самбір-Сянки, продовжити демаркаційну лінію на північ Галичини. Л. Боти, прочитавши український проект, без жодних аргументів відкинув усі протести опонентів. Така активна діяльність українців у комісії Л. Боти викликала занепокоєння в поляків. 10 травня Т. Розвадовський писав до Варшави: «Наші вороги висунули зараз комбінацію оддання Східної Галичини з нафтовим басейном під заряд Ліги Націй. Тому треба приспішити акцію через Самбір на Стрий. Французи затягнуть питання, доки не дійдете до Стрия (захопите Дрогобицький басейн — *Р.Т.*)»²⁵.

У травні до Парижа прийшла звістка про наступ армії генерала Ю. Галлера на позиції УГА. У зв'язку з цим 21 травня українська делегація подала ноту-протест. У ній закликали Антанту зупинити польську кампанію в Східній Галичині й окупацію краю²⁶. Цього ж дня, 21 травня 1919 р. українську делегацію було запрошено на засідання Ради Чотирьох. Г. Сидоренко перед її представниками наголошував на єдності українського народу в одній державі, який бореться із зовнішніми ворогами, а В. Панейко вказував на неправомірне захоплення Галичини польськими військами. Представників Антанти вразило, що галичан на зустріч прийшло на одного більше, ніж наддніпрянців, це розбивало ідею про їх сепаратизм. На провокаційне запитання, «з ким хочуть з'єднатися галичани — з Польщею чи з Росією», делегати відповіли, що лише з

²³ Там само. — Спр. 196. — Арк. 16.

²⁴ ЦДАЛ. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 5 зв.; ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 28; Там само. — Спр. 196. — Арк. 58 зв.

²⁵ Литвин М. Вказ. праця. — С. 218–219.

²⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 5.

Великою Україною²⁷. Після цієї зустрічі Найвища Рада заборонила польський наступ проти українців. Такий розвиток подій був не вигідний полякам, тому їхній прем'єр І. Падеревський приїхав до Парижа, де чітко назвав причини військових акцій. Він відзначив, що українці самі розпочали наступ і внаслідок цього поляки змушені перейти в контрнаступ, а свою операцію на Волині виправдовував тим, що влада УНР є більшовицькою. Звісно, що ця неправдива інформація знижувала й без того низький імідж України в очах світової спільноти.

Наступного дня Ж. Клемансо запросив до себе українську делегацію на аудієнцію, на якій О. Шульгін наполягав на визнанні наддніпрянського уряду й просив допомоги в боротьбі з більшовиками²⁸. Однак цього разу французький прем'єр зауважив, що й сам С. Петлюра «майже більшовик». Ж. Клемансо вже вирішив, що українській державності на Західній Україні буде кінець. Після зустрічі з французьким прем'єром, В. Панейко спробував пояснити неправильну орієнтацію Франції на відновлення Великої Польщі. Він видав меморандум, де обґрунтовував історичну спільність поляків із німцями, указував, що Польща не стане противагою Німеччини. Проте намагання українських делегатів у Парижі повернути на свій бік найвпливовіших європейських політичних діячів не мали успіху²⁹. 24 травня за ініціативи Д. Вітовського галицька делегація звернулася до Л. Боти з пропозицією вислухати ще раз її умови, однак він відзначив, що українською проблемою вже займається Найвища рада.

У квітні Антанта за Чехословаччиною підтвердила право на окупацію Закарпаття, Північної Буковини — Румунією, а 26 травня визнала генерала О. Колчака єдиним правителем Росії. У відповідь на це 30 травня українська делегація підготувала протест, у якому наголошувалося, що всі українські території об'єднані в одній державі й влада будь-якого російського уряду не поширюється на українські землі. Заява була не дуже переконливою й тому не могла суттєво вплинути на позицію Антанти³⁰. 21 червня М. Лозинський оголосив чергову декларацію, де високо оцінював об'єднання УНР і ЗУНР. Він наголошував: «Ми з'єдналися і ми хочемо щоб союзники нас визнали як державу, щоби вони противились відрізання «сусідніми державами територій, населення котрих безперечно є українським»³¹. Український посол у Відні В. Липинський бачив можливість врятування УНР у переговорах з росіянами. Він вказував, що коли українці прийдуть до них з платформою федерації й вимагатимуть приєднання Галичини, то, можливо, тоді росіяни й підтримають їх перед державами Антанти у справі Західної України³².

²⁷ Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 280. — Арк. 168.

²⁸ Там само. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 81зв.

²⁹ *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. — Т. 6. — Скрентон, 1966. — С. 159–162.

³⁰ *Його ж.* Західня Україна. Збройна і дипломатична оборона в 1919–1923 рр. — Т. 6. — Кн. 1. — Скрентон, 1961. — С. 160–162.

³¹ Вісник УНР. — 1919. — 15 лютого

³² ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 17.

В. Панейко, А. Марголін і О. Шульгін також не виключали можливості федерації з більшовицькою Росією, однак наголошували на визнанні самостійності національних держав, утворених на території колишньої Росії. Крім того, О. Шульгін розумів і необхідність зближення з Польщею, але за відсутності поступок у справі Галичини. Даний край він вважав необхідним «каменем» при будівництві соборної держави. «Не так нам потрібно з'єднати відразу наші всі етнографічні землі, — відзначав дипломат, — це може прийти з часом, коли ми істнуватимем, але без Галичини я не уявляю собі України»³³. Напевно, він пов'язував і Галичину з федеративною Росією. Водночас М. Лозинський і Д. Вітовський наголошували на необхідності досягнення домовленості з більшовиками. Звісно така різновекторність дій українських дипломатів не могла підняти престижу УНР в очах світової спільноти. Хоча в колах Антанти й так стала домінувати думка про відновлення сильної, а не роздробленої Росії. Право на самовизначення українського народу було проігнороване.

25 червня 1919 р. Рада Чотирьох з метою охорони мирного населення Східної Галичини від більшовицьких «банд» уповноважила збройні сили Польської Республіки продовжити свої операції до Збруча. Таким чином, УГА була притиснута до річки³⁴. Дане рішення показало, що Антанта лише в заявах і деклараціях обіцяла право націям на самовизначення й суверенітет. Довідавшись про це, 11 липня Є. Петрушевич направив до Парижа листа, у якому зазначав, що український народ і його армія до останнього захищатимуть свою державу перед «польським наїздом». Диктатор був проти мандату, даного полякам. Він попередив, що збирається перевести всю армію через Збруч на боротьбу з червоним військом аби довести, що наддністрянський уряд не підтримує більшовицьких ідей³⁵.

Українська делегація в Парижі про дане рішення Антанти дізналася ще 27 червня. А вже 2 липня 1919 р. оголосила протест, у якому зазначалося, що Найвища Рада в справі Східної Галичини порушує територіальну цілісність України, право її народу на самовизначення й санкціонує факт польської окупації. Підписи під цією заявою поставили майже всі українські дипломати, за виключенням В. Панейка, який свою відмову пояснив тим, що не прийнято підписувати документи і президенту, і віце-президенту³⁶. 3 липня Найвища Рада запропонувала створеній підкомісії з польських справ виробити внутрішній статут Східної Галичини. Українці також отримали запрошення відправити на неї посланців «урожених і замешканих у сій провінції». Через відмову захищати інтереси об'єднаній делегації, вони відмовились брати участь у її функціонуванні³⁷.

В умовах складного становища УГА й відступу її за Збруч боротьба між українськими делегаціями в Парижі не завершилася. В. Панейко й С. Томашів-

³³ Там само. — Арк. 29.

³⁴ ЦДАЛ. — Ф. 368. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 48–49.

³⁵ ЦДАВО України. — Ф. 2192. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 122–123.

³⁶ Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 280. — Арк. 182.

³⁷ Там само. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 7.

ський продовжували діяти як окреме представництво. Тому 8 липня Рада Народних Міністрів, розглядаючи інформацію про непорозуміння українських дипломатів у столиці Франції, звернулася до С. Вітика з проханням провести спільну нараду «центрального уряду з урядом Галичини» для вирішення цієї проблеми³⁸. Наступного дня РНМ закликала Є. Петрушевича й С. Вітика прибути на спільне засідання з метою обговорення закордонної політики, оскільки «за кордоном досі існують представники як Наддніпрянської, так і Наддністрянської України, які одержують директиви кожний од свого уряду і маючи на увазі необхідність солідарних виступів»³⁹. Та ці заклики не дали бажаних результатів. 11 липня українська делегація отримала чергове повідомлення про ухвалу Найвищої Ради, у якій польський уряд уповноважили завести в Східній Галичині цивільну управу після того, як край отримає автономію⁴⁰.

На початку серпня український дипломат А. Галіп здійснив ще одну спробу домогтися визнання незалежності України Антантою. Він передав французькому міністру закордонних справ С. Пішону звернення, яке було прийняте на спільному засіданні Г. Сидоренка, А. Галіпа й М. Лозинського. У ньому наголошувалося, щоб Антанта визнала Директорію єдиною владою над усіма українськими землями й була посередником у розв'язанні питань територіального розходження з Румунією й Чехословаччиною⁴¹. С. Пішон зауважив, що дані пропозиції є реальними, але залежать тільки від Ж. Клемансо. Однак у Парижі утвердилася думка про відбудову небільшовицької Росії, тому й дана акція українців залишилася поза увагою.

У липні Г. Сидоренка було звільнено з посади голови делегації через негативні наслідки розгляду українського питання на Мирній конференції в Парижі. На його місце призначили графа М. Тишкевича, вихідця з аристократичної родини, який 20 серпня⁴² (за іншими даними 28 серпня й навіть у вересні⁴³) прибув до столиці Франції й приступив до виконання обов'язків. Цю зміну схвально сприйняли провідні політичні кола Європи.

До свого призначення в Париж М. Тишкевич працював у Ватикані. Під час зустрічі з кардиналом П. Гаспаррі він запевняв, що Східна Галичина є невід'ємною частиною УНР. 25 травня 1919 р. граф вручив Папі Бенедикту XV вірчі грамоти УНР. М. Тишкевич відзначав, що понтифік прихильно ставився до української справи й обіцяв підтримати її на Паризькій мирній конференції через свого представника Б. Челатті⁴⁴. Відносно Східної Галичини граф наголошував, що вона є невід'ємною частиною УНР, тому її уряд буде захищати там права греко- і римо-католиків. За активної підтримки українського дипломата

³⁸ Там само. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 169 зв.

³⁹ Там само. — Спр. 16. — Арк. 15.

⁴⁰ Там само. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 82 зв.

⁴¹ Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 280. — Арк. 179–180.

⁴² Там само. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 85.

⁴³ М. Тишкевич записав, що прибув до Парижу 31 вересня. Відомо, що такого дня в календарі не існує взагалі — ЦДАЛ. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 9 зв.

⁴⁴ Попенко Я.М. Тишкевич — голова дипломатичної місії у Ватикані // *Ucrainica Polonica*. — Т. 1. — К., Житомир, 2007. — С. 153.

16 червня П. Гаспаррі надіслав до С. Петлюри телеграму з фактичним визнанням УНР.

Зайнявши посаду голови паризької делегації, М. Тишкевич домігся, щоб Антанта дала дозвіл на виділення окремих таборів українським військово-полоненим у Італії з подальшим їх вступом до армії С. Петлюри. Дипломат зміг домовитися з французьким промисловцем Боєм про обмін шкіри, лісу, цукру на продовольчі товари⁴⁵. Важливим досягненням його діяльності стали зустрічі з маршалом Ф. Фошем та президентами Франції Р. Пуанкаре й П. Дешанелем. Аудієнція з маршалом відбувалася в дружній атмосфері. Як згадував М. Тишкевич Ф. Фош в кінці розмови наголосив: «Треба, щоб самостійність України була визнана». Однак через об'єктивні й суб'єктивні чинники цього не сталося. Також графові вдалося покращити зв'язки українського дипломатичного представництва з пресою, як наслідок, шість інтерв'ю М. Тишкевича було надруковано в паризьких газетах⁴⁶.

Незважаючи на дипломатичні успіхи, нового голову паризької делегації часто звинувачували в пропольській, проросійській чи пронімецькій орієнтації, що шкодило українській справі на Мирній конференції. Але за будь-яких обставин він залишився вірним своєму політичному кредо: «Я не служу Росії, ані Польщі. Я служу Україні, вільній і незалежній, якої волю вибороли нам під час революції наші кращі її сини і яку боронити до останньої хвилини життя є моїм обов'язком»⁴⁷.

Одночасно поширювалися інтриги серед членів української делегації. М. Тишкевича просили, аби той заборонив приїзд Української капели до Парижу через відсутність коштів, а потім звинуватили його в цьому. Малі засідання зводилися не до вирішення поточних справ, а до взаємних звинувачень у бездіяльності. М. Тишкевич не відвідував будинку, де відбувалися збори української делегації, а приймав дипломатів у себе в готелі⁴⁸. Зрозуміло, політики ненавиділи аристократа.

Були й випадки, коли М. Тишкевич давав необачні інтерв'ю французькій пресі. В одному з них він запросив до України католицьких священників для впровадження церковної унії. М. Лозинський і Б. Матюшенко звинуватили голову делегації в перевищенні службових повноважень. Хоча, не виключено, що це була їхня особиста неприязнь до М. Тишкевича. З іншого боку, це могла бути вдячність за визнання УНР з боку Папи Римського, яку зміг завоювати голова делегації, перебуваючи ще в Римі, а за умов громадської війни в Україні будь-яку унію навряд чи втілили б у життя.

31 липня 1919 р. викрилося функціонування галицького бюро, і С. Шелухін подав звернення на ім'я голови паризької делегації про неприпустимість існу-

⁴⁵ ЦДАЛ. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 10 зв.; ЦДАВО України. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 61.

⁴⁶ ЦДАЛ. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 3.

⁴⁷ Цит. за: *Попенко Я.В.* Вказ. праця. — С. 151.

⁴⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 16.

вання двох дипломатичних незалежних центрів у Парижі⁴⁹. У ході розслідування виявилось, що представники бюро увійшли в таємні відносини з С. Сазоновим, С. Марковим і А. Денікіним. 3 серпня 1919 р. на спеціальному засіданні було прийнято постанову про неправочинне його існування, а отже, і заяви незаконними⁵⁰. Однак галицькі делегати продовжували свою сепаратну діяльність, а С. Шелухін черговий раз звернувся до М. Тишкевича з проханням не визнавати існування галицького бюро, оскільки В. Панейко й С. Томашівський усе роблять, як окрема «незалежна Делегація незалежної Галицької Республіки»⁵¹. Хоча той же С. Шелухін разом з А. Галіпом не виключали союзу з російськими антибільшовицькими силами. 23 серпня галицькі представники подали до Антанти ще одну постанову, в якій вимагали не брати до уваги документи української делегації без підпису В. Панейка, оскільки вони не мають жодної юридичної сили⁵². Про це інші дипломати довідалися лише наприкінці жовтня від французького міністерства закордонних справ. Зрозуміло, що за таких умов українцям важко було сподіватися на справедливе вирішення питання про визнання УНР.

31 жовтня 1919 р. делегація розглянула ноту В. Панейка й С. Томашівського від 23 серпня про позбавлення права виступати об'єднаній місії в Парижі від імені Галичини. У результаті обговорення прийняли другу постанову, в якій засуджувалася їхня діяльність. Однак галицькі представники їй також не надали належного значення й продовжували відвідувати засідання.

Внутрішня криза української делегації посилювалася й через відсутність чітких вказівок від уряду Директорії. Так, на ім'я М. Тишкевича від Міністерства закордонних справ прийшла депеша, у якій вимагали негайного спростування відомостей про відмову С. Петлюри від Східної Галичини. Однак реальних вказівок і способів реалізації не було. Як наслідок, українська місія не змогла протидіяти ухвалі від 20 листопада 1919 р. про надання полякам мандату на управління Галичиною впродовж 25 років⁵³.

24 листопада 1919 р. М. Тишкевичем було скликане спеціальне засідання делегації для підписання урядової інструкції про боротьбу за соборну Україну. Підпис поставили і В. Панейко, і С. Томашівський. Та через два дні папери зникли. Тому 30 листопада українська місія прийняла постанову, у якій висловила їм недовір'я, а 1 грудня відмовила в заробітній платні⁵⁴.

Представники УНР у зверненні до свого уряду від 8 грудня критикували В. Панейка й С. Томашівського, оскільки вони «ігнорували делегацію УНР і провадили свою працю цілком сепаратно, як в галицькій, так і в загально-українській справі»⁵⁵. Також українські делегати звинуватили С. Томашівського

⁴⁹ Там само. — Спр. 196. — Арк. 57 зв.

⁵⁰ Там само. — Ф. 3603. — Спр. 103. — Арк. 13–15.

⁵¹ Там само. — Спр. 196. — Арк. 39.

⁵² Там само. — Спр. 103. — Арк. 52.

⁵³ ЦДІАЛ. — Ф. 462. — Оп. 1. — Спр. 217. — Арк. 14.

⁵⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 53–54, 63–64; Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 280. — Арк. 191.

⁵⁵ Там само. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 53–54.

у зрадї українському уряду й зв'язках із П. Скоропадським. Підставою були слова галицького політика, що «революція на місці Української Держави поставила Руїну»⁵⁶. Таким чином, протистояння між дипломатами набрало великих обертів, і вони забули про свої першочергові функції.

Врешті західноукраїнська делегація 16 грудня вийшла зі складу спільної й утворила «Український Національний Комітет», програмою якого передбачалося «з'єднання всіх українських земель під одним спільним місцевим Урядом», а об'єднана Україна мала стати частиною єдиної федеративної Росії⁵⁷. За словами В. Панейка й С. Томашівського, цей комітет був єдиним представником інтересів соборної України. До його складу вступив і наддніпрянець В. Цитович.

Отже, протистояння на Паризькій мирній конференції, яке розпочалося ще весною 1919 р., у грудні підійшло до свого логічного завершення. Ставка на М. Тишкевича себе не виправдала. Він не мав у Парижі ніякого дипломатичного успіху. Члени делегації були не задоволені діяльністю голови й просили його замінити. 18 грудня до М. Тишкевича надійшло урядове розпорядження, яке було зачитане на засіданні 26 грудня, про ліквідацію делегації на Мирну конференцію й створення надзвичайної дипломатичної місії УНР у Франції.

С. Шелухін, М. Лозинський, М. Кушнір, А. Галіп 22 грудня до уряду УНР відправили колективну заяву, де звинувачували М. Тишкевича в шкідливій для України діяльності, однак вона розминулася з телеграмою з України про скасування делегації. 3 січня 1920 р. дипломати направили чергову ноту, у якій наголошували, що подальше перебування М. Тишкевича в Парижі загрожує інтересам держави, вважаючи голову делегації «ні по його знанням, ні по його переконанням, ні по його відношенням до демократії, до Українського Уряду, до української справи і до чужинців [...] не відповідним для того, щоб бути Головою Делегації на Мирну Конференцію або Шефом Місії в Парижі». Дипломати вимагали включення до новоутвореної місії всіх українських посланців, присутніх у Парижі⁵⁸. Однак жодного із зазначених вище делегатів до складу нової місії М. Тишкевич так і не включив.

Таким чином, міжнародна дипломатія була одним із важливих напрямків роботи українських політичних діячів у здобутті незалежності. Українці сподівалися на справедливе вирішення цього питання на Мирній конференції в Парижі, але не були туди навіть запрошені. На заваді цьому стали провідні політичні діячі Антанти, які не бачили перспектив незалежності України. Спільна делегація, яка виїхала до столиці Франції самостійно, була занадто велика й недостатньо обізнана з основами міжнародної дипломатії. До того ж з часом почали проявлятися суперечності між галичанами й наддніпрянцями, які базувалися на різниці зовнішньополітичних орієнтирів. Розкол паризької делегації, невміння ґрунтовно представити українську проблему не принесли бажаного успіху — Антанта так і не визнала суверенітету УНР. Однак українці, незважаючи на все, спростували частину стереотипів Антанти й змогли пред-

⁵⁶ ЦДІАЛ. — Ф. 368. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 4.

⁵⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 86–87.

⁵⁸ Там само. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 40–46

ставити деякі питання, особливо щодо Східної Галичини, на найвищому світовому форумі.

УКРАИНСКИЕ ДИПЛОМАТЫ НА ПАРИЖСКОЙ МИРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

Роман Тимченко (кандидат исторических наук, научный сотрудник Института истории Украины НАН Украины, roma_timchenko@ukr.net)

Анализируется деятельность объединенной украинской делегации на Парижской мирной конференции, определяются причины недоразумений между ее членами и последствия для Украины.

Ключевые слова: Парижская мирная конференция, Украинская Народная Республика, Восточная Галичина, дипломатия.

UKRAINIAN DIPLOMATS AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

Roman Tymchenko (PhD, Research fellow of Institute of history of Ukraine National academy of sciences of Ukraine, roma_timchenko@ukr.net)

Activity of the united Ukrainian delegation at Paris peace conference is analyzed at the Paris peace conference, reasons of misunderstanding between her members and consequence for Ukraine are determined.

Keywords: Paris peace conference, Ukrainian People's Republic, East Galichina, diplomacy.